

K DIVERZIFIKACI DĚJIN ČEŠTINY. SLEZSKO

JAROSŁAW MALICKI

ON THE DIVERSIFICATION OF THE HISTORY OF CZECH: SILESIA

The development of the standard is in all likelihood the most significant, representative stream in the history of the national language. In spite of the simplified views of synthetic processing, this is, however, not a single-stream process, not is it a scientifically supported development trajectory. In addition to the indices of the perhaps uncompleted or unrealized development trajectories of Standard Czech, which occasionally emerge from language documents, there emerges the question of the transformation or deformation of its standard pattern into various geographical or societally conditioned variants. In Silesia, an area located both on the periphery and outside of the Czech language territory, particular conditions for the development of standard Czech were formed, either based on a very specific dialect, or even without a dialectal basis that would be a part of the Czech national language. Characteristic for the regional development of Czech here was also the competition with other means of communication. For this reason, it is necessary to respect the double categorization in the linguistic-historical description: on the one hand as a part of the history of the national language (of national languages), on the other hand as a part of the development of the regional multilingual communication system.

Key words: regional history of Czech language, history of social communication in Silesia, Czech language in Silesia, 16th century

Klíčová slova: regionální vývoj češtiny, dějiny společenské komunikace ve Slezsku, čeština ve Slezsku, 16. století

Jméno Alexandra Sticha bývá v diachronní jazykovědné bohemistice spojováno s hledáním kontinuity vývoje českého standardu. I když někteří autoři vnímali jeho práce jako téměř apologeticky zaměřené (viz např. Szczeпаńska, 2004: 8–9), já osobně vděčím panu profesorovi za mnohokrát opakované upozornění na to, že je třeba v rámci zkoumání dějin jazyka zaměřit pozornost na pohraničí vývoje češtiny – kontakt se sousedními jazyky, periferie její domény, mimo její základní dosah.

V dějinách národního jazyka představuje vývoj spisovného standardu snad nejvýznamnější, reprezentativní proud. Přes zjednodušené náhledy syntetických zpracování to však není ani proces jednoproudý, a tím spíše ani jedna vědecky schválená vývojová linie. Vedle indicií pro možné nedokončené nebo neuskutečněné vývojové cesty spisovné

češtiny, které se někdy vynořují z jazykových památek (srov. Vykypělová, 2008; Koupil, 2007), vzniká rovněž otázka transformace či deformace jejího vzorce do různých oblastně nebo společensky podmíněných variant. Je to mj. případ Slezska, oblasti ležící na okrajích a vně českého jazykového území, v níž se vytvořily zvláštní podmínky pro vývoj spisovné češtiny. Chtěl bych to ukázat pomocí knihy, v bohemistické jazykovědě výjimečné, na kterou mě upozornil právě Alexandr Stich.

Tedy, před šestnácti lety, když se mě s diplomatickým úsměvem a kratičkým zábleskem v oku zeptal „A co tomu říkáte?“, neřekl jsem snad nic, protože, abych zde použil studentský eufemismus, osobně jsem tu knihu neznal. Mohl jsem jen opakovat názory, s nimiž jsem se setkal ve starších polských publikacích, výklady, které by pana profesora snad nepřekvapily. Dnes, ač se zpožděním, bych chtěl v tomto dialogu pokračovat a pokusit se odpovědět na páně Stichovu otázku.

Práce Aloise Knopa *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století* (dále jen SČS), vydaná ve Státním pedagogickém nakladatelství v r. 1965, je jediná materiálová, analytická a monograficky zaměřená kniha věnovaná slezskému vývoji českého standardu. Autor v ní chtěl vysvětlit zejména otázku postavení českého spisovného jazyka ve Slezsku – zda bylo stejné jako v Čechách a na Moravě, zda se spisovná čeština promítala do mluvy jako „hovorový styl“, pokud ano, jakými rysy se charakterizovala slezská „konverzační čeština“, jaké bylo ve Slezsku společenské zařazení a funkce spisovné češtiny (SČS: 136). K tomuto účelu využil dvacet tři většinou obsáhlých rukopisných pramenů doplněných dvěma tisky. V souboru pramenů převažovaly rozmanité úřední zápisy (urbáře, gruntovnice, zemské a městské knihy, knihy počtů, knihy sirotčí apod.), vedle nich byly zařazeny právní památky (těšínská privilegia a těšínské zemské zřízení) a několik textů jiné povahy: jeden dopis, několik lékařských zápisů, Zámrského *Postilla evangelická* z r. 1592 a Třanovského *Konfesí augšpurská* z r. 1627 (SČS: 12–15).

Rozborem jejich pravopisu, hláskosloví, morfologie, slovtvorby a syntaxe autor dospěl k názoru, že užívání spisovné češtiny 16. století jako ustáleného, nadnářečního útvaru vedlo také ve Slezsku k vytvoření „její formy hovorové“, která „překlenula protiklad mezi spisovným jazykem a místními nářečními“ (SČS: 137). Přijala však jisté „regionální zvláštnosti“ – „místní zabarvení hláskové [...], tvaroslovné i skladebné“. Spisovnou češtinou rozumí autor jazyk „značně ustálený, všestranně na svou dobu vyvinutý, který byl ochotně přijímán místním obyvatelstvem ve Slezsku jako vytříbená forma domácího jazyka“ (SČS: 143). Podle Knopa a ve shodě s názorem Bohuslava Havránka (1955) bylo její postavení tedy „stejně jako v Čechách a na Moravě“ a užití se neomezovalo na oblast úřední, psanou. V 16. století byla navíc spisovná čeština ve Slezsku stabilní jak vůči polštině, tak i vůči němčině, plnila též funkci „kulturně politickou“, tzn. „zastavila postup germanizace a usnadnila nástup polštiny“ (SČS: 143).

A. Knop skutečně dosti pečlivě a bezpečně doložil ve své knize stylistické rozdíly a regionální osobitost češtiny psaných památek 16. století. Jak mluvnický rozbor, tak i historické komentáře působí většinou věcně i střízlivě a celkově se kniha zdá být prostá – v první polovině 20. století zvláště typického – etnocentrického a politického zaujetí silesiologické literatury polské, německé či české, prostá dokládání historických práv a původních hodnot. Na jistou interpretační tendenci je tu však záhodno poukázat. Hodnotu Knopových závěrů totiž snižuje příliš optimistická metoda zobecnění výsledků gramatické analýzy zkoumaných textů a také předpoklad zúženého spektra kódů užívaných

v tehdejší kultivované komunikaci – autor bere v úvahu v podstatě pouze spisovnou češtinu a samotná kritéria, podle nichž rozlišuje variety národního jazyka, se také zdají anachronická. Jedná se o diachronní slavistice známé potíže s použitím následujících pojmů: spisovný jazyk, hovorová, resp. konverzační varieta spisovného jazyka, státní a úřední jazyk. Jejich aplikace vzhledem k dobové a prostorové charakteristice zkoumaných textů může být diskutabilní. Je otázkou, zda si badatel může s těmito pojmy vystačit ve zkoumání úlohy češtiny na území převážně neobydleném rodilými mluvčími češtiny. V 16. století spojitost slezské pospolitosti s jazykovou společností Čech a Moravy byla v jednotlivých oblastech Slezska určitě odlišná. Zobecnění výsledků excerpce pramenů, které se mezi sebou značně liší jak proveniencí, tak komunikačním dosahem, s sebou nese riziko nepřesného určení areálu a sociálního působení zkoumaného útvaru.

Okruh těchto otázek či námitek lze shrnout do tří klíčových slov – hesel, odkazujících k názvu knihy: Slezsko – 16. století – jazyk (čeština). Tato slova bych chtěl nyní komentovat a zároveň upozornit na některá slezská specifika vývoje jazykové komunikace.

Slezsko

„Slezsko je pojem mnohoznačný“ – tak začíná A. Knop svou knihu (SČS: 5), avšak v celém jejím obsahu přihlíží k rozrůzněním regionálních podmínek užívání češtiny ve Slezsku v minimální míře. V zemi rozdrobené do řady knížectví a svobodných panství se v tomto ohledu vyskytovaly značné rozdíly. Autor sice reflektuje zásadní rozdíl mezi původním Slezskem (Dolním), ve kterém výsledkem kolonizace převážil německý živel, a starým Opolskem (Horním Slezskem) s dominantním slovanským osídlením, avšak s rozdíly¹ mezi jednotlivými oblastmi Horního Slezska (Opolsko, Ratibořsko s Vladislavskem, Těšínsko s Pštínkem, Bytomsko) nepracuje, podobně si nevšímá ani jistých možností uplatnění češtiny (aspoň v prvních desetiletích 16. století) ve východní části Dolního Slezska (Nisko, Minstrbersko, Břežsko, Olešnicko). Nerozlišuje mezi prameny z Horního Slezska a Opavska. Autor sice informuje, že cílem zpracování byl „rozbor dostatečně obsáhlého materiálu, abychom získali obraz o tom, jaký byl český jazyk ve Slezsku v 16. stol.“ (SČS: 11), ve skutečnosti se však obsáhlý materiál netýká celého Slezska. Je zde značný podíl pramenů z širšího Opavska (sedm položek), přičemž největší část materiálů reprezentuje jedenáct pramenů z Těšínska. Zbytek Horního Slezska je zastoupen slabě: opolsko-ratibořský původ mají tři prameny, opolský jeden, k Těšínsku přilehlé Pštínsko zastupují tři prameny. Prakticky chybějí texty ze severní a východní části Horního Slezska, i když závěry byly vztaženy na celý tento areál.

Vztah zkoumaného jazykového útvaru vůči teritoriu, na němž byl užíván, není v knize jasně určen. Projevuje se to mj. nedůsledným užitím choronyma *Slezsko* a choronymického adjektiva *slezský*. Mohou se vztahovat jak k celému území historického Slezska, tak k Hornímu Slezsku jako části, v níž se čeština stala jazykem právní a administrativní činnosti; jindy by snad měl čtenář vytušit, že jde o tzv. „české Slezsko“ (v možném rozsahu z r. 1742, 1920, 1945), případně o samotné Těšínsko nebo Opavsko. Z některých formu-

¹ K státoprávním, konfesním a také nářečním rozdílům mezi oblastmi a administrativními celky Slezska viz např. Jirásek et al., 2012; Orzechowski, 2005; Bał, 1974.

laci však není snadné vytušit, o které Slezsko jde, např.: „Postupem doby čeština vytlačila němčinu jako úřední jazyk ve velké části Slezska, a to na Horním Slezsku úplně, v Dolním Slezsku němčinu značně omezila a zastavila poněmčování Slezska během 15. a 16. stol.“ (SČS: 9) – znamená to, že český jazyk retardoval germanizaci i Dolního Slezska? „Během 15. stol. převládla ve Slezsku spisovná čeština a získala si pevné postavení“ (SČS: 8) – převládla počtem uživatelů, nebo prostorově? Snad to neznamená, že panovala v celém Slezsku, včetně např. Zaháňska, Lehnicka, Niska; autor zde myslí spíš na vlastní areál svého bádání, tzn. na území „rozšíření spisovné češtiny“ (SČS: 136), prakticky k celému tomuto území vztahuje výsledky svého rozboru rozmanitých pramenů, jak už bylo řečeno.

V tomto zobecnění, i když cílem badatelského úsilí je zde hledání mluvních prvků, nejsou respektovány jazykové hranice, i když možnosti vzniku a používání kulturní mluvené češtiny zřejmě byly na obou stranách jiné. Míchají se tak texty z území s polským nářečným zázemím a texty z teritoria jazyka českého. Pouze u pěti z pětadvaceti pramenů (I, II, V, VI, XXV) se vztah k dialektu zdá celkem irelevantní (viz SČS: 12–15), u dalších dvaceti je podstatný. Na areál slezskomoravských nářečí navazuje deset památek, deset lze lokalizovat do areálu polských nářečí Slezska.

16. století

Oproti 15. století, ve Slezsku ještě propedeutickému, a v celé Koruně nejisté době barokní se humanistické 16. století jeví jako nevhodnější vývojové stádium pro zkoumání českého jazyka v jeho širokém funkčním spektru a rozsáhlém dosahu, doba klasická ve vzorovém obrazu dějin spisovné češtiny, jejíž přirozenou vlastností je i to, že český jazyk v plné šíři svých možností vyznačuje do širokého okolí Čech a Moravy (Havránek, 1936: 76–78). V Knopově knize jsou vazby na klasické období češtiny zdůrazněny a badatelské úsilí směřuje k odhalení funkčně podmíněné variantnosti jazyka coby důkazu jeho síly, pružnosti a bohatství. Jak vyplývá z výše uvedeného složení pramenné základny, obzor tohoto hledání byl prakticky zúžen, i když některé autorovy prameny oprávněně zasáhly i do prvních desetiletí 17. století, aby reflektovaly vývojovou kontinuitu v období do začátků třicetileté války. Čeština tu však byla svým způsobem vyříznuta z tkáně tehdejší polylingvální jazykové situace. V onom dlouhém století pestrého dění v oblasti jazykové komunikace ve Slezsku zaujímal kulturní čeština důležité místo, ale na vznik a rozsah použití její mluvené podoby, nebo spíše mluvených podob, působily funkční proměny dalších slezských jazyků a řada událostí a jevů sociálního, duchovního i kulturního vývoje země.

V užití spisovné češtiny jako kancelářského či úředního jazyka² v Horním Slezsku je to období stabilizace (k lokálním změnám dochází až koncem století). Avšak v celoslezském měřítku je v této oblasti společenské komunikace pozorovatelná změna. Neboť jestliže od vlády Jiřího z Poděbrad celé jagellonské období pokračuje ve styku se Slezskem v prosazování dvojjazyčnosti, tak po nástupu Habsburků českých verzí listin a listů ubývá, dolnoslezská kancelář zůstává německá (Kapras, 1913: 324–356). Cézura roku 1526 měla

² K chápání těchto a dalších pojmů specifikujících místo češtiny v reáliích jazykové komunikace dávného Slezska viz Kapras, 1909: 98; Kellner, 1946: 94–96; Rospond, 1975; Kowalska, 1986: 23–25; Greň, 2000a.

tedy na vývoj společenské komunikace jistý (i když spíše nepřímý) vliv, ještě podstatnější význam měly dynastické změny v samotném Slezsku. Vymírají piastovské linie v Zaháňsku, Stínavsku, Opolsku, Ratibořsku, Bytomsku a přemyslovské na Opavsku, Krnovsku a Hlubčicku, knížectví a panství jsou udělována cizím rodům. Někdy to vedlo ke střetům zahrnujícím i oblast jazyka veřejné komunikace (např. na Krnovsku a Bytomsku, srov. Prasek, 1882: 251–159, 302–310; Kapras, 1909: 96–97; Kowalska, 1987: 36–37).

Ve Slezsku bylo 16. století především obdobím reformace. Během několika desetiletí luteránství převládlo v Dolním Slezsku, v Horním se soustředilo mj. na Těšínsku. Konfesionalizace našla ve Slezsku státoprávní oporu – a to v jeho politickém rozdrobení, díky němuž se zde vytvořily lokální a regionální nábožensky orientované komunikační společnosti (komunity). Mělo to základní význam pro dosah působení českého protestantského písemnictví v 16. století a stoletích následujících. Nelze přehlédnout ani význam proslulých luteránských gymnázií (v Goltperku, Lehnici, Olešnici, Vratislavi), z jejichž prostředí vyšla řada osobností zásadních pro vývoj společenské komunikace v celé Koruně. K následkům reformace a humanistického vzdělání ve Slezsku patří též rychlý a kulturně neobyčejně přínosný vývoj funkčního spektra němčiny. Během několika desetiletí byl již německý jazyk dolnoslezských autorů považován za vzorný (srov. Moser, 1969: 142–150; další odkazy viz Malicki, 2008: 127–128). Polovina století se tak stala důležitým bodem periodizace vývoje slezské komunikace – začal se vyvíjet nový umělecký styl a různé žánry německé slezské literatury, zároveň však konfesionalizace slezské společnosti přispěla k počátkům slezského vývoje českého a polského písemnictví literární a odborné povahy; polština se též začala uplatňovat ve sféře administrativně-právní (Malicki, 2008: 136; Kowalska, 1986: 16–22, 33–37).

Jazyk – jazyky

Slezské dějiny českého jazyka se určitě neomezují na kancelářský úzus nebo periferní kontakt. Existence mluvené kulturní češtiny, resp. hovorového stylu spisovné češtiny ve Slezsku v 16. století tak, jak to popsal A. Knop, však není samozřejmostí. Vrstvu, kterou autor nazval hovorovou spisovnou češtinou, bude bezpečnější označit za výsledek v pramenech doloženého dvojího procesu: zdomácnění kulturní češtiny a promítání cizího jazyka (či nářečního pozadí) do spisovného jazyka českého.³ „Hovorovost“ není autorem přesně vymezena. Za hovorové považuje „prvky obecně rozšířené i v jiných nářečích“, za nářeční – „prvky místní“ (SČS: 63). Zvláště u jevů shodných se nezabývá jejich pravděpodobným areálovým původem. A tak spolu s Havránkem hodnotí jako „polské znaky“ místních nářečí krátkost vokálů a přízvuk na penultimě nebo psaní (sic!) *y* po *s*, *z*, *c*, *r*⁴ a také v pramenech řídkší výskyt *dz* a palatalizovaných konsonantů (SČS: 42), avšak řadu dalších tvarů shodných s polskými, v nichž vidí pozůstatek staročeského stavu, ukazuje jako hovorové obecně slezské prvky. Je to mj. depalatalizované *r* před *k*, *s*, *c* (*kotlarka*, *masarský*), které zařazuje k pojmu „obecná výslovnost ve Slezsku“ (SČS: 42). Za „hovo-

³ Z. Greń (2000b) určuje tyto jevy jako „błędy interferencyjne“ (s. 54), „nacisk polskiego systemu gwarowego na czeski język oficjalny“ (s. 68).

⁴ Pravidla psaní *i*, *y* byla v polštině druhé poloviny 16. století teprve navrhována, pravopis v tomto ohledu nebyl ještě ustálený, srov. Klemensiewicz, 1976: 358–367; Kowalska, 1986: 41–42.

rový tvaroslovný prvek“ (SČS: 63) považuje nepřehlasované *’a* v koncovkách G sg., N sg., L pl. *jo-* a *ja-*kmenových substantiv (*od pola, do Strumienia, komornicza, w Hlubczicach*), podobně jako D pl. na *-om* (*domom, syrotkom, dietom, dwierzom*) stejně subjektivně označuje jako „obecně rozšířený hovorový tvar“, který „utvrzoval ‚slezský‘ charakter češtiny“ (SČS: 64).⁵

Cizí prvky v lexiku vykládá Knop dobovou tendencí. Jen stěží se toto jeho vysvětlení může týkat přejímek z polštiny a němčiny, které eviduje jako časté (SČS: 49). Sporná může být ovšem klasifikace „slova převzatá“ u některých germanismů už dříve přivlastněných češtinou či polštinou (*bratnal* ‚hřebík‘, *kofftowanj, plac* ‚místo‘, *šftuka* ‚kus‘, *sfynkowanj*)⁶ nebo hodnocení „místní výrazy“ u slov shodných dnes s polskými (*bydlo* ‚skot‘, *piwnice* ‚sklep‘, *vboftwo* ‚chudina‘, *sliwka* ‚švestka‘, *zniwa* ‚žně‘; SČS: 49).⁷

Přes tyto a řadu podobných problematických zjištění se knize a jejím závěrům nedostalo náležitého (byť kritického) zájmu v době jejího vydání a ani později. V Polsku až po letech zaujal k tvrzení A. Knopa stanovisko Stanisław Rospond (v polemice s Władysławem Dziewulským, 1974), když hájil v podstatě starší názory o užití češtiny v okruhu úředně-právním. Ačkoli vedle kancelářského úzu nevyločil různé formy a motivy slezské znalosti češtiny, nepočítal s tím, že by český jazyk mohl mít v Horním Slezsku roli základního komunikačního prostředku (Rospond, 1975: 59). Podobný názor vyjádřil před třinácti lety Zbigniew Greń ve svých pracích věnovaných vývoji jazykové komunikace na Těšínku. Zdůraznil úlohu těšínského slezsko-polského nářečí („nieoficjalny kod polsko-śląski“), ale i místo pro kulturní polštinu, připustil (až v době barokní) užití regionální moravské variety českého jazyka v ústní komunikaci (2000b: 41–43; 2000a: 98–99).

A. Knop nepočítal vážně s možností vícejazyčné komunikační soustavy, odlišné pro jednotlivé oblasti země a měnící se v čase. V jeho knize jazyky spisů zrají a vadnou, vítězí a nastupují. Čeština na místo němčiny, němčina na místo češtiny a polštiny, polština na místo češtiny, „jakmile se polština vyvinula na tolik, že mohla plnit úlohu spisovného jazyka“ (SČS: 143). Namísto toho je třeba i v oblasti právně-administrativní počítat v dávném Slezsku s volbou jazyka podmíněnou různými faktory (sociálními, kulturními, etnickými, politickými a úředně pragmatickými) regionálně diferencovanými (Jurek, 2003; Greń, 2000a). S předpokladem mnohojazyčnosti se pak spojuje otázka společenského dosahu fungování češtiny, určení komunikačních společenství a společenských vazeb – sítí, v nichž se komunikovalo česky, byť češtinou stylově rozruzněnou.

Česky se určitě dorozumívaly úřady – písaři v kancelářích a na soudech. Čeština však nebyla ve styku tehdejšího Slezana s úřadem výhradním jazykem.⁸ Tuto skutečnost reflektovala i hornoslezská *Zřízení zemská*, podle nichž je žadatel povinen mluvit u soudu česky „a neb jazyku tomu rozumitedlnú řeč“ (*ZRžizjenij Zemské* [...], 1563: 27v). Knop

⁵ Koncovku L pl. *-och*, častou v 16. století v jižním Polsku a ve Slezsku, hodnotí Knop jen jako dialektismus, výsledek analogické psychologické změny (SČS: 42, 65). Tyto *hovorové* příznaky se shodují s tehdejší vývojem spisovné a regionální slezské polštiny, srov. Klemensiewicz, 1976: 298–300; Kowalska, 1986: 68–80.

⁶ Uvedené příklady (s výjimkou *bratnale*) jsou počítány jak ke staročeské, tak i staropolské slovní zásobě, srov. *Vokabulář webový* [on-line] a Urbańczyk, 1951–2002. Slovo *bratnal* je jen ve *Staropolském slovníku* (Urbańczyk, 1951–2002, I: 159).

⁷ Viz Urbańczyk, 1951–2002. Pouze staropolský se zdá mezi uvedenými příklady jen význam *bydlo* ‚skot‘, další významy uvádí i *Vokabulář webový* [on-line].

⁸ To zdůrazňuje zejména polská literatura. Srov. Rospond, 1959: 128–129; Mrózek, 1987: 50–52; Greń, 2008: 256–262.

má pravdu, když píše, že používání češtiny bylo ve Slezsku 16. století věcí ambice, kulturních aspirací (SČS: 142).⁹ Slezan, šlechtic nebo měšťan, který se češtině naučil, jistě použil u soudu jazyk lepší než místní nářečí. Snad jej používal i ve styku s lidmi rovnými (podobnými) sobě – a v tomto případě v jakési personální síti fungovala mluvená kulturní (spisovná) čeština, byť v řadě běžných situací střídána jiným kódem. Snad trochu jiný ráz měl mluvený český jazyk v některých městských komunitách na jihu Slezska, kde vedle těch, kdo se češtině naučili, komunikovali i mluvčí s kompetencí uživatelů mateřského (prvního) jazyka. Je však otázkou, jak se členové těch rozmanitých lokálních společností účastnili komunikace v širším dosahu – státním či národním. Byli jistě recipienty česky psané literatury (ale dosah českých knih ve Slezsku se neomezoval na jeho slovanskou část), silnému vlivu celostátních institucí však pravděpodobně nepodléhali. Církevně bylo Slezsko samostatné, až v poslední čtvrtině 16. století se mohlo projevit jako faktor českého vlivu působení většího počtu kněží vzdělaných v Olomouci. Silnější vazby s Čechami a Moravou měli protestanti, hlavně na Těšínsku. Kostel a částečně i škola byly v 16. století určité místy, v nichž se čeština používala, resp. v nichž se přicházelo do styku se spisovnou češtinou, ale nemuselo to být aktivní použití jazyka v písmu a řeči. Proto v popisu uplatňování češtiny ve Slezsku (jak v lokálním i regionálním, tak i v širším dosahu komunikace) bude na místě použití glottodidaktických kategorií (první, druhý jazyk, naučený jazyk). Je totiž potřeba rozlišovat mezi různými druhy jazykové kompetence.

Závěr

Ve Slezsku se čeština vyvíjela buď na velmi specifické nářeční půdě, anebo i bez nářečního základu, který by se řadil k českému národnímu jazyku. Spisovná čeština mohla být přijímána jako prestižní kód i v komunitách, v nichž základním dorozumívacím prostředkem bylo polské nářečí a v nichž „konverzační čeština“ neměla uplatnění (ostatně jako jazyk státu a práva se čeština dlouho držela i na většinově německém Krnovsku). V okruhu komunikace slezskopolské společnosti se však nacházeli také mluvčí, kteří dovedli mluvit česky, v jistých situacích používali tedy onu vyhledávanou „hovorovou formu“ spisovného jazyka. Konkurence s jinými dorozumívacími prostředky se jeví jako příznačná pro regionální vývoj slezské češtiny. Proto je v jazykověhistorickém popisu třeba respektovat dvojí zařazení: jednak k dějinám národního jazyka (národních jazyků), jednak k vývoji regionální vícejazyčné komunikační soustavy.

V případě země, která v průběhu staletí několikrát změnila prostředky komunikace, příslušnost k státu a etnický charakter, je odhalení skutečné míry jevů podstatných pro vývoj jednoho jazyka možné jen ve srovnání s fakty dějin jiných jazyků. A tak kontextem nebo i součástí historie jazyka českého se tu stává regionální vývoj jazykové komunikace. Jazykověhistorická fakta, která popisuje a možná i odhaluje užitečná kniha A. Knopa, patří k tomuto širšímu záběru, na němž závisí nejen obsah a výsledky, ale také způsob, možnosti a cíle zkoumání vývoje češtiny ve Slezsku. Na této myšlence by se měla zakládat odpověď, kterou dlužím Alexandru Stichovi.

---

⁹ Nijak přesvědčivě to však nedokazuje citace z *Dvořana polského* Lukaše Górnického, mnohokrát opakovaná už od dob Dobrovského (SČS: 142).

LITERATURA

- BĄK, S. 1974. *Mowa polska na Śląsku*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- DZIEWULSKI, W. 1974. Rola języka czeskiego na polskich obszarach Górnego Śląska w XV–XVIII wieku i proces zastępowania go językiem polskim. *Kwartalnik Opolski*. Roč. 20, sv. 1, s. 59–78.
- GREŃ, Z. 2000a. Miejsce języka czeskiego w historii Śląska Cieszyńskiego. In Wróbel, H. (ed.). *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 95–103.
- GREŃ, Z. 2000b. *Śląsk Cieszyński: dziedzictwo językowe*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- GREŃ, Z. 2008. Wielojęzyczność w Księstwie Cieszyńskim. In Dubisz, S. – Słupor, I. (edd.). *Wielojęzyczność: kontakty językowe w rozwoju kultur słowiańskich*. Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. A. Gieyszтора.
- HAVRÁNEK, B. 1936. Vývoj spisovného jazyka českého. In Hujer, O. (ed.). *Československá vlastivěda, Řada II. – Spisovný jazyk český a slovenský*. Praha: Sfinx, 1936, s. 1–144.
- HAVRÁNEK, B. 1955. K historické dialektologii. *Slovo a slovesnost*. Roč. 16, č. 3, s. 153–159.
- JIRÁSEK, Z. et al. 2012. *Slezsko v dějinách českého státu*. Praha: NLN.
- JUREK, T. 2003. Die Urkundensprache in mittelalterlichen Schlesien. In *La langue des actes. Actes Actes du Xle Congrès international de diplomatique*. Guyotjeannin, O. (ed.). Paris: École nationale des chartes. Dostupný také online z: <http://elec.enc.sorbonne.fr/CID2003/jurek>.
- KAPRAS, J. 1909. *Český úřední jazyk ve Slezsku*. Moravská Ostrava: Moravsko-slezská Revue.
- KAPRAS, J. 1913. *Právní dějiny zemí Koruny české*. Díl 2, Dějiny státního zřízení; část 1., Doba předbělohorská. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1913.
- KELLNER, A. 1946. Slezsko po stránce jazykové. In Macůrek, J. (ed.). *Slezsko, český stát a česká kultura: cyklus přednášek pořádaný Masarykovou univerzitou v Brně*. Opava: Maticce opavská, s. 92–113.
- KLEMENSIEWICZ, Z. 1976. *Historia języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- SČS. KNOB, A. 1965. *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století*. Praha: SPN.
- KNOB, A. – LAMPRECHT, A. – PALLAS, L. 1967. *Dějiny českého jazyka ve Slezsku a na Ostravsku*. Ostrava: Socialistická akademie.
- KOUPIL, O. 2007. Cesty k dějinám češtiny. *Listy filologické*. Roč. 130, s. 144–147.
- KOWALSKA, A. 1986. *Dzieje języka polskiego na Górnym Śląsku w okresie habsburskim (1526–1742)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- KOWALSKA, A. 1987. Sytuacja językowa na Górnym Śląsku w okresie habsburskim. *Socjolingwistyka*. T. 7, s. 35–47.
- MALICKI, J. 2007. Vztah Slezsko – česká jazyková pospolitost ve vývoji jazykového vědomí Čechů a Moravanů do konce 18. století. *Listy filologické*. Roč. 130, č. 3–4, s. 295–310.
- MALICKI, J. 2008. Periodizační body dějin jazyků ve Slezsku (středověk a raný novověk). In GAWRECKI, D. (ed.). *K periodizaci dějin Slezska: sborník z pracovního zasedání v Opavě 11.–12. prosince 2007*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.
- MOSEER, H. 1969. *Deutsche Sprachgeschichte: mit einer Einführung in die Fragen der Sprachbetrachtung*. Tübingen: Max Niemeyer.
- MRÓZEK, R. 1987. Sytuacja językowa dawnego Śląska Cieszyńskiego w świetle rękopiśmiennych źródeł archiwalnych. *Socjolingwistyka*. T. 7, s. 48–58.
- ORZECZOWSKI, K. 2005. *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- PRASEK, V. 1882. Boj o češtinu. *Osvěta: listy pro rozhled v umění vědě a politice*. Roč. 12, č. 4, sv. 1, s. 251–259, 302–310.
- ROSPOND, S. 1959. *Dzieje polszczyzny śląskiej*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- ROSPOND, S. 1975. Jaka była czeszczyzna śląska? *Kwartalnik Opolski*. Roč. 21, seš. 1, s. 53–63.
- SZCZEPAŃSKA, E. 2004. *Cechy czeszczyzny okresu baroku a obecna čeština*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- URBAŃCZYK S. et al. 1953–2002. *Słownik staropolski*. T. 1–11. Wrocław – Kraków – Warszawa: Polska Akademia Nauk.

Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.4.2. [citováno ze dne 8. 7. 2014]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný z <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

VYKYPĚLOVÁ, T. 2008. K možnostem vytvoření konfesně podmíněných variant spisovné češtiny v 16. století. *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Roč. 54, s. 117–191.

ZRžijzenij Zemske Knijzetstwij Oppolského a Ratiborského y giných Kraguow k nim přijslussegijých [...]. 1563. Olomouc: Jan Günther. Knihopis 17472.